

Ks. Krzysztof BURCZAK
(Lublin, KUL)

POWOŁANIE CZŁOWIEKA DO SZCZĘŚCIA W NAUCZANIU GRZEGORZA WIELKIEGO

Dekret Gracjana to dzieło literatury prawniczej, które powstało ok. 1140 r. w Bolonii. Jego autorem był Gracjan, mnich w klasztorze św. Feliksa i Nabora w Bolonii. Dzieło to pierwotnie nosiło tytuł *Concordia discordantium canonum*. Było to zgodne z metodą pracy Gracjana nad tym dziełem, gdyż celem jego było uzgodnienie nie zgadzających się kanonów i zawarcie w jednym zbiorze prawa kościelnego z ok. 1140 lat. Źródłem, z którego czerpał Gracjan normy prawne były: *Kanony Apostolskie*, kanony Soborów – od I Soboru Nicejskiego (325) do II Soboru Laterańskiego (1139); kanony synodów od synodu w Ancyrze (314), kanony synodów afrykańskich, hiszpańskich, galij-skich, germańskich, rzymskich, irlandzkich; listy papieży począwszy od Anakleta (79-91?) aż do Innocentego II (1130-1143); pisma Ojców i pisarzy kościelnych od *Pasterza* Hermasa (ok. 150) przez Hilarego z Poitiers, Bazylego, Grzegorza z Nazjanzu, Dydyma, Ambrożego, Jana Chryzostoma, Hieronima, Augustyna, Paulina z Noli, Cyryla Aleksandryjskiego, Ennodiusza, Cezarego z Arles, Kasjodora, Izydora do Anzelma z Havelbergu; prawo rzymskie: *Institutiones*, *Digesta*, *Codex Theodosianus*, *Codex Iustinianus*, *Novellae Iustiniani*, *Iuliani epitome latina*, *Constitutiones Sirmondi*, *Authenticae*; zbiory praw germańskich, frankońskich. Z ważniejszych zbiorów prawa kościelnego należy wymienić: *Collectio Anselmo dedicata* (883-897), *Reginonis Abbatis Prumensis libri duo de synodalibus causis et disciplinis ecclesiasticis* (ok. 906), *Burchardi Wormatiensis decretum* (1012-1023), *Collectio duodecim partium* (przed 1024), *Collectio Anselmi Lucensis* (zm. 1086), *Collectio cardinalis Deusdedit* (1086-1087), zbiory Iwona z Chartres: *Decretum*, *Panormia*, *Collectio trium Partium*, Algera z Liege *Liber de misericordia et iustitia*, Piotra Lombarda *Liber sententiarum*¹. *Dekret* dzieli się na trzy części. Pierwsza część zawiera 101 distinctiones, w których Gracjan ukazuje źródła prawa (D. 1-20), następnie zamieszcza normy o święceniach (D. 21-101). Druga część zawiera

¹ Por. Ae. Friedberg, *Corpus Iuris Canonici*, Prolegomena, pars I, ed. 2, Lipsiae 1879-1881, kol. XIX-LXXXV.

36 causae: są to sprawy sądowe autentyczne bądź sfingowane, w których Gracjan stawia na początku quaestio i następnie przytaczając auctoritates, czyli rozstrzygnięcia prawne soborów, synodów i papieży dąży do właściwego rozwiązania prawnej danej quaestio. Causa 33 quaestio 3 to *Tractatus de poenitentia*. W części trzeciej podzielonej na 5 distinctiones zawarte są normy o sakramentach i sakramentaliach. Pierwsza distinctio tej części rozpoczyna się normami o poświęceniu kościoła, stąd jest nazywana *De consecratione*. Doniosłość *Dekretu Gracjana* dla historii powszechnego prawa kanonicznego wynika z faktu, że Gracjan oddzielił tak zwaną teologię praktyczną zewnętrzną, jak wówczas nazywano prawo kanoniczne, od teologii spekulatywnej². To on poprzez *Dekret* sprawił, że prawo kanoniczne stało się samodzielną dyscypliną naukową, dlatego też jest nazywany ojcem kanonistyki³.

Badania nad *Dekretem Gracjana* trwają w wielu ośrodkach naukowych. W historię polskich badań nad *Dekretem* wpisał się poprzez liczne opracowania szczególnie A. Vetulani⁴. Obecnie w nurt badań nad *Dekretem Gracjana* włączyli się autorzy ze środowiska naukowego Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II. Ma to związek ze szczególnie cennym rękopisem *Dekretu Gracjana*, który znajduje się w Bibliotece Uniwersyteckiej KUL. W zbiorach bibliotecznych w katalogu jest umieszczony pod nr 1 jako Ms. 1. Stało się to nie przypadkowo, gdyż jest to jeden z najcenniejszych rękopisów znajdujących się w posiadaniu Biblioteki.

² Por. A. Van Hove, *Prolegomena*, Mechliniae – Romae 1928, 165.

³ Papież Pius XII w swoim przemówieniu do uczestników zgromadzenia z racji osiemsetnej rocznicy powstania *Dekretu*, które miało miejsce w Bolonii w maju 1952 r. przywołał zdanie M. Sartiego (*De claris Archigymnasii Boboniensis Professoribus a saec. XI usque ad saeculum XIV*, t. 1, Bononiae 1888, s. 433, przyp. XXVI), który o Gracjanie powiedział: „quasi parens et auctor iuris canonici deinceps habitus est”, por. *Allocutio Pii XII*, „Studia Gratiana” 1 (1953) s. XX; Van Hove, *Prolegomena*, s. 165: „pater fuit scientiae canonicae”.

⁴ Z jego studiów nad pierwotnym podziałem i paleami w *Dekrecie Gracjana*, por. *Sprawozdania Polskiej Akademii Umiejętności*, t. 37, Kraków 1932; *Z badań nad pierwotnym tekstem Dekretu Gracjana*, CT 17 (1936) 70-93; *Z badań nad prawem rzymskim w Dekrecie Gracjana*, „Czasopismo Prawnicze i Ekonomiczne” 30 (1936) 119-149; *Les manuscrits du Décret de Gratien conservés dans les bibliothèques polonaises*, „Revue historique de droit français et étranger” 15 (1936) 344-358; *Une suite d'études pour servir à l'histoire de «Décret» de Gratien*, „Revue historique de droit français et étranger” 16 (1937) 461-479; *Dekret Gracjana w świetle najnowszych badań*, „Polonia Sacra” 1 (1948) 234-241; *Encore un mot sur le droit romain dans le Décret de Gratien*, „Apollinaris” 21 (1948) 129-134; *Z badań nad znajomością powszechnego prawa kanonicznego w Polsce w XIII wieku*, w: *Studia z dziejów kultury*, Warszawa 1949, 37-55; *Les manuscrits du Décret de Gratien et des oeuvres de décrétistes dans les bibliothèques polonaises*, „Studia Gratiana” 1 (1953) 215-287; *Wyciąg z Dekretu Gracjana w rękopisie gdańskim z XII wieku*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 6 (1954) 349-360; *Dekret Gracjana i pierwsi dekretyści w świetle nowego źródła*, Wrocław – Kraków 1955; *Nouvelles vues sur le Décret de Gratien*, w: *La Pologne au Xe Congrès International des Sciences Historiques à Rome*, Warszawa 1955, 83-105.

1. Pochodzenie. Rękopis ten został przekazany Bibliotece 25 maja 1923 r. przez Jerzego hrabiego Moszyńskiego⁵, który odziedziczył go po swoim ojcu Piotrze Moszyńskim (1800-1897). Do prywatnej zaś biblioteki Piotra Moszyńskiego rękopis ten trafił prawdopodobnie w końcu XVIII wieku z klasztoru benedyktynów na Łysej Górze⁶ w Górach Świętokrzyskich. Do klasztoru natomiast mógł trafić już w XV wieku⁷. Rękopis pochodzi z końca XIII wieku⁸ i napisany został prawdopodobnie w południowej Francji w środowisku kopistów o wpływach paryskich. Krój liter w *Dekrecie* to littera Parisiensis⁹.

2. Stan zachowania rękopisu. *Dekret* zawiera 307 kart pergaminu numerowanych na stronie recto cyframi arabskimi. Kształt cyfr wskazuje, że zostały one wpisane później, gdyż pierwotna paginacja nie istnieje¹⁰. Cyfry arabskie paginacji obecnej rękopisu są wpisane w prawym górnym rogu każdej karty. Karta 308 jest przyklejona do tylnej okładki *Dekretu*. Numerację wpisano znacznie później, być może w XVIII wieku. Okładki stanowią deski z drewna obciążonego wyprawioną skórą cielęcą o ciemnym brązowym kolorze, która jest wytłoczona różnymi wzorami. Są pochodzenia polskiego i zostały wykonane w XV wieku¹¹. Okładki mają mosiężne okucia (ozdobne guzy), na których spoczywa rękopis w trakcie czytania go, tak że skóra na okładce nie ma kontaktu z powierzchnią stołu i skóra nie niszczy się. Jest zachowana w dobrym stanie, jak również cały rękopis. Wcześniej rękopis posiadał metalowe klamry, na które zamykano go. Zostały jednak w wierzchniej okładce wyrwane z niej.

Na wewnętrznej stronie wierzchniej okładki jest papierowa wyklejka, w której górnej części jest czerwonym tuszem wpisana adnotacja: „Biblioteka Uniwersytecka K.U.L. Rkp 1” [N. Inv. A. 152]. Niżej, na dodatkowej kartce papieru naklejonej na wcześniejszą papierową wyklejkę, majuskułą jest napisane po łacinie: M. S. CLASSIS SECUNDA. B. NRO. 5. HIC CODEX SEC. XIV EXARATUS CONTINET GRATIANI MONACHI ORD. S. B. DECRETUM SEU DISCORDANT. CANONUM CONCORD. VIDE NOTSTRUM M. SS. CATALOGUM TOMO V. PARTE PRIMA PAG. I^a.

Poniżej tego tekstu łacińskiego znajduje się adnotacja w języku polskim o następującej treści: „Autor niniejszego Dzieła Gratianus de Garratoribus (Franciskus) Benedyktyn w Klasztorze S. Felixa w Bononii, urodził się w Clu-

⁵ Por. A. Adamczyk, *Iluminowany rękopis Concordia discordantium canonum Gracjana (ms 1) w zbiorach Biblioteki Uniwersyteckiej Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego. Prawo i obraz w miniaturstwie średniowiecznym*, mps, s. 20.

⁶ Por. tamże, s. 21-25.

⁷ Por. tamże, s. 22.

⁸ Por. Vetulani, *Les manuscrits du Décret de Gratien*, s. 255.

⁹ Por. Adamczyk, *Iluminowany rękopis Concordia discordantium canonum Gracjana*, s. 88.

¹⁰ Por. Vetulani, *Les manuscrits du Décret de Gratien*, s. 257.

¹¹ Por. tamże.

si, w Księstwie Florenckim; żył w połowie XII wieku. Ułożył w roku 1135 czy też w 1150 dzieło: *Decreta seu Concordia discordantium Canonum* nazwane, nad którym 24 lat pracował. – Pierwszy raz wyszło w druku 1471 r. w Strasburgu, czy też w 1472 w Moguncji. – Niniejszy Rękopis z XIV wieku, na pergaminie pisany, ma kart jednostronnie liczbowanych 307. – Początkowo był on własnością Biblioteki (nazwa biblioteki została wytarta) od jakiego Zakonnika z dawniejszego egzemplarza przejrany”. Na dole wykładki znajdują się informacje bibliotekarskie: IV E Sz. O N^o z Biblioteki P. Moszyńskiego. Rękopis zachował się w bardzo dobrym stanie. Trwałość tuszu jest bardzo dobra, stąd we wszystkich fragmentach rękopis jest w pełni czytelny. Z kart 202 do 209 oraz 225 do 228 wycięto dolne fragmenty nie zapisanego pergaminu.

3. Układ tekstu na kartach pergaminu. Tekst *Dekretu Gracjana* jest wpisany na kartach pergaminowych o wymiarach 426x280 mm w dwu kolumnach, których rozmiar pozostaje w granicach 291x75 mm. Kolumna liczy 55 wersetów. Istnieją jednak kolumny o mniejszej liczbie wersetów, jest ich jednak niewiele. Obie strony kart pergaminu recto i verso są zapisane w taki sam sposób. Pergamin był niezwykle cennym materiałem piśmiennym. Kopista starał się więc wykorzystać każdą linię pergaminowej karty. Karta pergaminu była podzielona bardzo cienkimi liniami poziomymi i pionowymi. Poziome linie dla wersetów *Dekretu* i glossy. Pionowe wyznaczały centralnie dwie kolumny dla *Dekretu*, pomiędzy kolumnami odstęp ok. 20 mm oraz marginesy boczne, na których wpisana została glossa. Marginesy górny i dolny były również oddzielone wolnym miejscem od kolumn *Dekretu*.

4. Układ materiału prawnego w rękopisie. Tekst *Dekretu* rozpoczyna zdanie od słów „Humanum genus”. Na górnym marginesie, nad tekstem Glossy na stronie recto jest rzymska cyfra I, co oznaczają część pierwszą. Na stronie verso kart jest abrewiacja PS z tyldą nad skrótem, co oznacza PARS (część). Tak jest do karty (folium)¹² 72 v. Na karcie 73 r. jest rzymska cyfra I, ponieważ na karcie 73 v. jest abrewiacja CA z tyldą nad skrótem, co oznacza CAUSA (sprawa)¹³.

Część I *Dekretu*, podzielona na 101 distinctiones, znajduje się w LDG (Lubelski *Dekret Gracjana*) na 73 kartach pergaminu. Na kartach 19 r. i 35 r. znajduje się pieczętka Biblioteki Jerzego Moszyńskiego. Od karty 74 r. rozpoczyna się druga część *Dekretu*, którą stanowią 36 causae:

- f. 74 r. causa I
- f. 92 v. causa II
- f. 108 r. causa III

¹² Dalej f. = folio (na karcie), r. = recto (prawa strona karty), v. = verso (lewa strona karty).

¹³ Druga część *Dekretu Gracjana* zawiera 36 causae, czyli bądź faktycznych, bądź sfingowanych spraw sądowych.

- f. 115 r. causa III
- f. 117 r. causa V
- f. 119 r. causa VI
- f. 122 r. causa VII
- f. 127 v. causa VIII
- f. 130 r. causa IX
- f. 132 v. causa X
- f. 135 r. causa XI
- f. 145 r. causa XII
- f. 154 v. causa XIII
- f. 158 v. causa XIII
- f. 161 r. causa XV
- f. 165 r. causa XVI
- f. 176 v. causa XVII
- f. 179 v. causa XVIII
- f. 181 v. causa XIX
- f. 182 v. causa XX
- f. 185 r. causa XXI
- f. 186 v. causa XXII
- f. 193 r. causa XXIII
- f. 212 r. causa XXIII
- f. 221 r. causa XXV
- f. 224 v. causa XXVI
- f. 230 r. causa XXVII
- f. 236 v. causa XXVIII
- f. 239 v. causa XXIX
- f. 241 r. causa XXX
- f. 243 v. causa XXXI
- f. 245 r. causa XXXII
- f. 252 v. causa XXXIII PE

Na karcie 253 r. na górnym marginesie jest cyfra rzymska XXXIII, oznaczająca numer causae oraz duże litery PE (*Tractatus de poenitentia*). Znajdują się one na kartach do 276 r. Causa ta jest podzielona na siedem dystynkcji. Numery dystynkcji w traktacie de poenitentia oznaczone są cyframi rzymskimi.

- f. 277 v. causa XXXIII
- f. 278 v. causa XXXIII
- f. 284 r. causa XXXVI

Część II *Dekretu* znajduje się więc na 210 kartach pergaminu. Od karty 285 r. rozpoczyna się trzecia część *Dekretu*. Część ta podzielona jest na pięć distinctiones. Na karcie 285 r. na górnym marginesie jest dużymi literami napisana abrewiacja CO (consecratio) z tyldą nad tymi literami. Ponieważ ta część rozpoczyna się dystynkcją I o konsekracji kościoła, stąd cała część nazywana jest *De consecratione* lub *Tractatus ordinandorum*.

- f. 285 r. D. I
- f. 288 v. D. II
- f. 295 v. D. III
- f. 297 r. D. IIII
- f. nie zaznaczono D. V
- f. 308 przyklejona do okładki

Dekret kończy zdanie: „nisi quod viderit patrem facientem”. Dopisane są również dwa zdania z maleńkimi rysunkami głów dwu postaci: „Hic liber est scriptus, qui scripsit sit benedictus”¹⁴; „Qui scripsit scribat, semper cum domino vivat”¹⁵.

Rękopis lubelski zawiera 73 paleae¹⁶, czyli dodatki do rdzennego tekstu Gracjana, które do *Dekretu* wprowadziła szkoła dekretystów, szczególnie uczeń Gracjana Paucapalea, stąd nazwa tych dodatkowych tekstów. Stanowią one ważny element w procesie badań naukowych nad *Dekretem*, gdyż ich liczba wskazuje na bliskość danego rękopisu względem pierwotnego tekstu *Dekretu Gracjana*.

5. Podział rękopisu *Dekretu*. Rękopis *Dekretu* stanowi tekst w całości, *in extenso*. Nie zawiera podziału na części, tak jak to zostało przyjęte w nauce¹⁷. Zaznaczenie na górnych marginesach I części przez abrewiację PS (PARS) na stronie verso i I na stronie recto, jak również II części CA (CAUSA) na stronie verso i kolejne numery cyframi rzymskimi na stronie recto oraz III części CO (CONSECRATIO) jest dziełem kopisty. Przepisywał on *Dekret* z wcześniejszego rękopisu i wówczas już podział na części był dobrze utrwalony.

Podział I części na 101 distinctiones jest wpisany w rękopisie na zmianę czerwonym i niebieskim tuszem cyframi rzymskimi D I, D II itd., często na marginesach wewnętrznych bądź zewnętrznych. Jest to dowód na to, że kopista przepisywał rzadenny tekst *Dekretu* z rękopisu, który nie zawierał żadnego podziału na dystynkcje¹⁸. W pierwszej części *Dekretu* nie ma podziału na kanony¹⁹. Rozpoczynają się one rubrykami bez żadnej numeracji.

¹⁴ „Ta książka została napisana. Ten, kto ją napisał niech będzie błogosławiony”.

¹⁵ „Ten kto ją napisał, niech pisze. Zawsze niech żyje z Panem”.

¹⁶ Por. Vetulani, *Les manuscrits du Décret de Gratien*, s. 259.

¹⁷ Przyjmuje się, że sam Gracjan dokonał podziału tylko drugiej części na 36 causae. Podział pierwszej części i trzeciej na distinctiones został dokonany po sporządzeniu *Dekretu* przez Gracjana: jest dziełem Paucapalei, ucznia Gracjana. Autorem podziału traktatu *De poenitentia* na dystynkcje był prawdopodobnie Rufinus, por. Vetulani, *Z badań nad prawem rzymskim w Dekrecie Gracjana*, s. 75.

¹⁸ Istnieje obszerna literatura dotycząca podziału *Dekretu*, por. m.in. F. Maassen, *Paucapalea. Ein Beitrag zur Literaturgeschichte des canonischen Rechts im Mittelalter = Sitzungsberichte der Philosophisch-Historischen Klasse der Wiener Akademie der Wissenschaften*, t. 32, Wien 1860; J. F. v. Schulte, *Die Geschichte der Quellen und Literatur des kanonischen Rechts*, Bd. 1, Stuttgart 1875; A. Vetulani, *Über die Distinktioneneinteilung und die Paleae im Dekret Gratians*, „Zeitschrift

Podział II części na 36 *causae* jest zaznaczony w sposób wyraźny napisem „Incipit causa I” itd. *Causae* są podzielone na *quaestiones*. Numery *quaestiones* są wpisywane jako Q I, Q II itd. na marginesach, na zmianę czerwonym i niebieskim tuszem. *Causa XXXIII* to *Tractatus de poenitentia*, zawiera podział czwartej *Quaestio* na siedem dystynkcji. Dystynkcje są zaznaczone D I, D II itd., również na zmianę czerwonym i niebieskim tuszem.

Podział III części na pięć dystynkcji dokonany został w podobny sposób. Na marginesach są wpisane oznaczenia podziału D I, D II itd. Nie została zaznaczona D V. Podobnie, jak to miało miejsce w poprzednich częściach, znaki podziału wpisano na zmianę czerwonym i niebieskim tuszem. Ta technika zmiany koloru tuszu jest stosowana wiernie w całym *Dekrecie*. Być może zabieg ten miał służyć rozbiciu monotonii koloru i łatwiejszemu rozróżnianiu *quaestiones* i dystynkcji.

W *Dekrecie* jest wiele dopisanych komentarzy pomiędzy wersetami w kolumnach tekstu i obok kolumn na wolnych miejscach. Te dopiski dokonane zostały cienkim piórem w kolorze czarnym pismem okrągłym po łacinie już w czasach nowożytnych. Najwięcej jest ich w traktacie *De poenitentia* oraz w części trzeciej w *De consecratione*. Może to świadczyć o korzystaniu z *Dekretu* dla celów naukowych, w procesie kształcenia oraz praktycznych przy procedurze procesowej, jak również przy poświęceniach i sprawowaniu sakramentów.

6. Rubryki i miniatury. Rubryki stanowią rodzaj tytułów kanonów. Jest to bądź w zwężonej formie ujęta treść kanonu, bądź zwarty opis treści kanonu. Rubryki (łac. *ruber* – czerwony) wzięły swoją nazwę od czerwonego koloru tuszu, którym zostały wpisane do *Dekretu*. Treść rubryk w rękopisie zgadza się z niewielkimi odstępstwami z tymi, które są w wydaniu *Dekretu* Ae. Friedberga. W LDG znajduje się 38 miniatur. Pierwsza z nich rozpoczyna I część *Dekretu* i przedstawia papieża i cesarza, jako dwa materialne źródła prawa. W drugiej części jest 36 miniatur. Każda *causa* rozpoczyna się miniaturą, której treść jest zgodna z treścią, którą zawiera *causa*. Ostatnia 38 miniatura jest na początku części trzeciej i przedstawia obraz poświęcenia kościoła, co jest zgodne z treścią pierwszej dystynkcji. Miniatury są wykonane w stylu XIII-wiecznego malarstwa tuluskiego o wpływach paryskich²⁰. Dominujące kolory to czerwony, niebieski, złoty i brązowy. W LDG poza miniaturą z pierwszej części pozostałe są zabezpieczone pergaminowymi bibułkami, które stanowią ochronę dla miniatur.

der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte. Kanonistische Abteilung” 22 (1933) 346-370; F. Gillmann, *Rührt die Distinktioneneinteilung des ersten und des dritten Dekretteils von Gratian selbst her?*, „Archiv für katholisches Kirchenrecht” 112 (1932) 504-533; Vetulani, *Z badań nad pierwotnym tekstem Dekretu Gracjana*, s. 75, przyp. 18.

¹⁹ Por. A. Vetulani (*Les manuscrits du Décret de Gratien*, s. 256) nazywa kanony – capitula.

²⁰ Por. Adamczyk, *Iluminowany rękopis Concordia discordantium canonum Gracjana*, s. 85.

7. Glossa Ordinaria. W Lubelskim *Dekrecie Gracjana* znajduje się *Glossa Ordinaria* Jana Niemca (Johannes Theutonicus)²¹. Dwie kolumny z tekstem *Dekretu* znajdują się w środkowej części karty (*folium*), marginesy, górny, dolny i boczne wypełnia tekst *Glossy*. Na początku *Glossa* jest wpisana ręką tego samego kopisty, który przepisywał tekst *Dekretu*. Później dwie różne osoby wpisywały *Glossę*²², szczególnie zaznacza się to na kartach od 57 do 84. Krój liter jest ten sam, takie same są też abrewiacje, chociaż jest ich więcej niż w tekście *Dekretu*, co można tłumaczyć brakiem miejsca na marginesach karty. Wielkość liter w *Glossie* jest nieco mniejsza od tej w tekście *Dekretu*. *Glossa* stanowi komentarz do *Dekretu*, jest to jednak odrębny, samodzielny tekst. *Glossa* nie odwołuje się wprost do tekstu *Dekretu*, jednak i treściowo i wizualnie *Dekret* i *Glossa* korespondują ze sobą. Komentarz do danego dictum, słowa lub zdania, bądź całego capitulum lub kanonu rozpoczyna wyraz w *Glossie*, którego pierwsza, zawsze wielka litera, jest pisana bądź czerwonym, bądź niebieskim tuszem. Tylko te dwa kolory są używane na zmianę w inicjalnych literach, pozostałe są pisane czarnym tuszem.

W tekście *Dekretu* nie ma żadnego znaku informującego, że dany wyraz jest komentowany w *Glossie*. *Glossa* powtarza ten wyraz z *Dekretu*, który jest komentowany. Ktoś, kto wpisywał na wolnych miejscach karty cienkim piórem uwagi, zaznaczał w formie zakreśleń, jakby okrągłym nawiasem początkowym „(” poszczególne wyrazy w tekście *Dekretu*, które są komentowane w *Glossie*. Być może dokonał tego ów wspomniany na wyklejce okładki zakonnik, który przeglądał rękopis porównując go z dawnymi egzemplarzami rękopisów *Dekretu*. Podobny sposób zaznaczania komentowanych wyrazów i zdań jest w rękopisie znajdującym się w Bibliotece Jagiellońskiej Ms. 356. Początek komentowanego kanonu w *Glossie* jest pisany na zmianę czerwonym i niebieskim tuszem. W *Glossie* jest to wielka litera, nieco mniej ozdobny inicjał niż w tekście *Dekretu*.

Rękopis *Dekretu Gracjana*, który znajduje się w Bibliotece Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II, jest bardzo cennym egzemplarzem tego pomnika literatury prawniczej. Powstał w tuluskim środowisku kopistów o wpływach paryskich w końcu XIII wieku. Do Polski trafił prawdopodobnie

²¹ Por. Vetulani, *Les manuscrits du Décret de Gratien*, s. 255; Adamczyk, *Iluminowany rękopis Concordia discordantium canonum Gracjana*, s. 79; Johannes Teutonicus w latach 1205-1212 studiował prawo w Bolonii między innymi u romanisty Azo, w poł. 1216 r. napisał *Glossa Ordinaria* do *Dekretu Gracjana*, którą szkoła bolońska uznała za najlepszy komentarz do *Dekretu*. Jej encyklopedyczny charakter sprawiał, że była bardzo przydatna zarówno w sądach, jak i w nauczaniu.

²² Por. Vetulani, *Les manuscrits du Décret de Gratien*, s. 256.

w XV wieku jako dar benedyktynów francuskich dla benedyktyńskiego klasztoru na Łysej Górze. Na przełomie XVIII i XIX wieku znalazł się w zbiorach znanego bibliofila Piotra Moszyńskiego. W 1923 r. przekazany został przez syna Piotra Moszyńskiego, Jerzego hrabiego Moszyńskiego Bibliotece Uniwersyteckiej KUL. Stan zachowania rękopisu jest bardzo dobry. Drewniane, obłożone skórą pochodzenia polskiego z XV wieku okładki, chronią 308 kart pergaminu, które zachowane są również w bardzo dobrym stanie. Rękopis jest czytelny, napisany littera Parisiensis, z dużą ilością abrewiacji. Zawiera również *Glossa Ordinaria*, której autorem jest Johannes Theutonicus. Tekst *Dekretu* jest wpisany w dwu kolumnach, a pozostawione marginesy wypełnia tekst Glossy. Rękopis zawiera trzydzieści osiem miniatur, które obrazują treść materiału prawnego zawartego w następującym po nich tekście. Rubryki, czyli tytułowe zdania kanonów, są wpisane tuszem czerwonym, pozostały tekst czarnym. Tekst kanonów rozpoczynają barwne kolorem czerwonym i niebieskim wpisane ozdobne inicjały. Dicta Gracjana, czyli jego własne komentarze do tekstu kanonów są zaznaczone literą G, na zmianę czerwonym i niebieskim kolorem. Rękopis zawiera 73 paleae, czyli teksty dodane do *Dekretu* przez dekretystów, które w badaniach naukowych pełnią istotną rolę w procesie dochodzenia do pierwotnego tekstu *Dekretu*. Pod tym względem lubelski rękopis *Dekretu Gracjana* jest bardzo cennym egzemplarzem. Mimo tak długich badań naukowych nad *Dekretem Gracjana* kryje on nadal, również i lubelski rękopis, wiele zagadkowych problemów, których wyjaśnienie byłoby istotnym przyczynkiem do głębszej znajomości historii powszechnego prawa kanonicznego.

LUBLINISCHES MANUSKRIFT DES *DECRETUM GRATIANI*

(Zusammenfassung)

In der Bibliothek der Katholischen Universität des Johannes Paulus II in Lublin befindet sich besonders merkwürdiges Manuskript des *Decretum Gratiani*. Das Werk stammt vom XIII Jahrhundert und ist in Toulouse entstanden. Wahrscheinlich im XV Jahrhundert haben die französischen Benediktiner das Werk ihren Mitbrüdern in Monte Calvo (= Łysa Góra) in Polen übergeben. Die Handschrift war in der Privatsammlung von Piotr Moszynski in Krakau. Am 25 Mai 1923 hat sein Sohn der Graf Jerzy Moszynski das Werk der Universitätsbibliothek in Lublin übergeben. Die Handschrift ist im guten Zustand: enthält 308 Pergamentblätter. Der Deckel der Handschrift ist aus Holz, das in Leder gebunden ist. Es gibt 38 Miniaturen. Der Text des *Dekrets* sowie der Text der *Glossa Ordinaria* des Johannes Teutonicus ist mit der

schwarzen Tinte geschrieben. Die Rubriken sind mit der roten Tinte geschrieben. Die Initialen sind mit der roten und blauen Tinte geschrieben. Im Text befinden sich zahlreiche Inskriptionen, die aus dem XVIII Jahrhundert stammen. Das Manuskript ist besonders interessant für Wissenschaftler in Hinsicht auf die Paleae. In der Handschrift des *Dekrets* in Lublin befinden sich 73 Paleae.